

Література:

1. Белова Л. О. Реформування системи управління освітою за умови децентралізації місцевого самоврядування / Л. О. Белова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – № 1. – С. 109–118.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Концепція реформування місцевого самоврядування й територіальної організації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 30. – Ст. 831.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
5. Положення про освітній округ : постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 65. – Ст. 2290.
6. Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
7. Про місцеве самоврядування в Україні і: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
8. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 20. – Ст. 190.
9. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
10. Юрчук Л. Тенденції децентралізації управління освітою в Україні / Л. Юрчук // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2009. – Вип. 4. – С. 276–283.

Надійшла до редколегії 08.04.2015 р.

УДК 352.075:369

Ю. Л. Орел,

к. держ. упр., доц., доцент кафедри управління персоналом та економіки ХарПІ НАДУ, м. Харків

НЕЦИКЛІЧНА КРИЗА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 2013 ПО 2015 РОКИ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Досліджено теоретичні аспекти економічних циклів, встановлено основні причини виникнення кризи в економіці України в період з 2013 по 2015 р., з'ясовано передумови, які сприяли настанню кризових явищ, запропоновано пріоритетні напрями подолання негативних наслідків кризових явищ.

Ключові слова: економіка, економічний цикл, фази циклу, криза, зростання, макроекономічна стабільність, регуляторний вплив.

Yu. L. Orel,

Associate Professor of Personnel Management and Labor Economy, KRI NAPA, PhD in Public Administration, Kharkiv

NON-CYCLIC ECONOMIC CRISIS OF UKRAINE BETWEEN 2013 AND 2015: CAUSES AND REMEDIES

The author proves a necessity for theoretical aspects of economic cycles, set the main causes of the crisis in the economy of Ukraine in the period from 2013 to 2015, found conditions that contributed to the onset of the crisis, suggested priority areas to overcome the negative effects of the crisis.

Key words: economy, economic cycle, phase of the cycle, crisis, growth, macroeconomic stability, regulatory influence.

Сутність та зміст таких явищ, як циклічність та коливання в економіці, завжди були в центрі уваги науковців усього світу. А. Берне, У. Джевонс, К. Дж. Ерроу, Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, С. Кузнець, К. Маркс, У. Мітчелл, Д. Рікардо, П. Самуельсон, С. де Сімонді, А. Сміт, М. Туган-Барановський, Дж. Хікс – далеко не повний перелік видатних економістів, які у різні часи та в різних країнах вивчали ці економічні категорії. Деякі з них досліджували повний економічний цикл, деякі – зосереджувалися на питаннях, пов'язаних із виникненням та шляхами подолання наслідків економічних криз, які є найскладнішою та найсуперечливішою фазою економічного циклу. В межах цієї публікації спробуємо приєднатися до когорти останніх та сконцентруємо увагу на найбільш актуальній наразі проблемі, а саме: причинах виникнення кризи, яка охопила економіку України протягом останніх років. Відповідь на це питання, на нашу думку, має стати підґрунтям не тільки для визначення шляхів подолання негативних наслідків кризових явищ, але й для розробки рекомендації щодо попередження їх виникнення, а у разі їх настання – для мінімізації збитків та негативних наслідків від них у майбутньому.

Дійсно, багато вчених-економістів у своїх роботах намагалися з'ясувати передумови виникнення економічних криз. За результатами досліджень було запропоновано багато можливих причин їх виникнення: від “абстрактних” (наприклад, спроби пов'язати появу криз із плямами на Сонці, ритмом руху Венери, інопланетним впливом тощо) до більш науково обґрунтованих. У цьому аспекті, представники різних економічних шкіл по-різному вбачали наукові причини виникнення цього явища. Так, англійський вчений Д. Рікардо такою причиною вважав несправедливість у розподілі багатства [2]; швейцарський економіст С. де Сімонді пояснював кризи недоспоживанням продуктів народними масами та невідповідністю між рівнями виробництва та споживання [5]; німецький мислитель К. Маркс найважливішою причиною цього явища називав суперечності, які виникають у капіталістичному способі виробництва [3]; видатний український економіст М. Туган-Барановський причину криз вбачав у диспропорційності розвитку економіки, тобто у нерівномірному розвитку галузей та у диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у тих галузях, що виробляють засоби виробництва [7]. Беззаперечно, кожне з цих тверджень має право на існування. В той же час, на наш погляд, не є далекими від істини й власні міркування авторів відносно того, що економічні кризи, які є надзвичайно складним явищем, мають

різні аспекти щодо причин їх виникнення, більш того – у кожній країні вони мають свої специфічні мотиви та наслідки.

Узагальнюючи напрацювання науковців у цій царині, можна сформулювати основні ознаки явища, яке в сучасному розумінні прийнято називати економічною кризою (до речі, ці ознаки є похідними одна від одної): перевиробництво товарів порівняно з платоспроможним попитом на них, значне скорочення обсягів виробництва, дефіцит вільних грошових засобів, необхідних для платежів, збільшення кількості безробітних, падіння рівня заробітної плати найманих працівників та рівня прибутку підприємств, зростання цін, дезорганізація грошової та кредитної системи.

Більш того, неможливо не зазначити, що приблизно з середини ХХ ст. стало очевидним, що згубний вплив на економіку мають не лише циклічні, а й нециклічні коливання, які, на відміну від перших, не мають чітко визначеного періоду повторюваності. Прикладом останніх є так звані структурні кризи: політична, екологічна, фінансова (валютна), сировинна, енергетична (нафтова), криза робочої сили (людських ресурсів), характерним рисами яких є те, що вони виникають внаслідок диспропорції між окремими сферами суспільства або галузями економіки, мають затяжний характер, а тому, зазвичай, не збігаються з циклічними кризами, проте значно впливають на них, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку. Саме така нециклічна криза охопила наразі економіку України, перші прояви якої зафіксовано наприкінці 2013 – початку 2014 рр., а наслідки якої ми маємо змогу спостерігати й досі. Причиною її виникнення, на нашу думку, є комплекс чинників, які поступово накопичувались у суспільстві та зрештою призвели до різкого вибуху суперечностей. Каталізатором такого кризового вибуху стали, насамперед, суспільно-політичні та морально-етичні чинники.

Проте особливо слід наголосити, що без відповідного макроекономічного підґрунтя поточна криза не мала б такої гостроти, а її наслідки для суспільства та економіки не були би такими глибинним та загрозливими. Отже, з'ясуємо, які саме чинники впливали на розвиток економіки України в останні роки та сприяли виникненню кризових явищ.

Динаміка української економіки у 2013 р. значною мірою визначалася глобальними та європейськими економічними тенденціями, а також пріоритетами вітчизняної зовнішньоекономічної політики [1]. Реалізація потенціалу членства в СОТ, підготовча робота над Угодою про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, ратифікація Угоди про вільну торгівлю з країнами СНД – все це створювало потенційні можливості для забезпечення досягнення цілей збалансованого економічного розвитку держави. Але при всьому цьому позитиві, не було вирішено головну проблему, пов'язану з тим, що модель економічного зростання України залишалася дуже вразливою до впливу з боку зовнішньоекономічних чинників. На підтвердження цієї тези можна навести твердження, що й досі не було усунуто причини, успадковані ще від колишнього СРСР, і які стримували розвиток ринкової економіки в Україні: диспропорції між виробництвом і споживанням, а також між нагромадженням і споживанням, загальний дефіцит матеріальних засобів виробничого та невиробничого призначення, дисбаланс між грошовими заощадженнями населення та їх товарним покриттям, чимала залежність внутрішнього споживчого ринку від імпорту, мала конкурентоспроможність

вітчизняних товарів, які експортувалися на світовий ринок, значна залежність економіки країни від країн-імпортерів енергоносіїв тощо. До цих причин необхідно додати, що у 2014 р. Україна зіткнулася з небаченими раніше викликами, а саме: анексією частини її території (АР Крим), бойовими діями на території областей, які забезпечували чималий внесок до сукупного ВВП країни (Донецька, Луганська обл.), розривом господарських зв'язків з пострадянськими країнами, що призвело до втрати багатьох традиційних ринків збуту продукції та постачання комплектуючих, значний потік внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути свої домівки та робочі місця й з метою збереження життя та здоров'я членів своїх родин переїжджати на територію тих областей України, які є відносно спокійними порівняно з місцем їх постійного перебування. Зазначимо, що це далеко не повний перелік загроз, з якими довелося зіткнутися Україні у 2014 р., проте й цих факторів цілком достатньо, аби зрозуміти, що в таких умовах криза в економіці країни стає неминучою.

Більш того, до вищезазначених внутрішніх чинників додалися й багато зовнішніх факторів. Так, протягом 2013 р. пригнічений стан економіки був характерним для переважної більшості країн світу. Як результат, за оцінками МВФ, реальні темпи світового зростання виявилися суттєво меншими, ніж прогнозували провідні міжнародні організації ще рік тому, склавши, у середньому, 3 % проти прогнозованих 3,6 % (зокрема, приріст ВВП у країнах з розвинутою економікою склав 1,3 % у 2013 р. та 2,2 % – у 2014 р., а у країнах, що розвиваються, зростання ВВП було оцінено на рівні 4,7 % у 2013 р. та 5,1 % – у 2014 р.) [4].

Але якщо світовій спільноті у 2013 р. вдалося уникнути нової хвилі кризи, ймовірність настання якої пов'язувалось, передусім, з борговими проблемами Європейського Союзу та США, то Україні, яка стала складовою світового господарства, але внаслідок подій було зруйновано встановлені цінові пропорції, що пов'язують Україну з цим господарством, на жаль, цього неможливо сказати. Зовнішні фактори завдали серйозних збитків економічному розвитку держави, що порушило процес економічної стабілізації та призвело до зниження валового внутрішнього продукту.

Отже, у 2013 р. економіка України отримала потрійний негативний вплив: по-перше, внаслідок циклічного економічного спаду серед країн, які входять до складу ЄС та СНД та з якими Україна пов'язана тісними економічними зв'язками, по-друге, внаслідок падіння попиту на український експорт через політику імпортозаміщення в цих країнах; по-третє, через запровадження заходів жорсткого економічного тиску, пов'язаних із відмовою України від інтеграції до Митного союзу разом із РФ, Білоруссю та Казахстаном. В умовах відсутності в цей період чіткого вектора зовнішньої політики, Україна опинилась у ролі об'єкта широкомасштабної глобальної конкуренції трьох геополітичних сил (РФ, ЄС та США), кожна з яких мала власне стратегічне бачення подальшого розвитку регіону, до якого територіально належить Україна.

На підставі аналізу зазначених вище внутрішніх та зовнішніх факторів, є всі підстави стверджувати, що наприкінці 2013 р. в Україні утворилося нестійке макроекономічного становище, що разом з низкою інших суспільно-політичних чинників сприяло початку нециклічної кризи сучасності.

Але криза, як основна з фаз економічного циклу, – це не тільки “негатив”, але й, як це не парадоксально звучить, значний “позитив” для економічної системи будь-якої країни. Після кризи, згідно з основами економічної теорії, настає фаза депресії, а потім – поживлення та піднесення. Аналіз досвіду країн, які у різні часи долали наслідки кризових явищ в економіці, свідчить про те, що, за умови розробки з боку держави та відповідних її органів дієвого механізму щодо мінімізації негативних наслідків кризових явищ цілком можливе формування справжнього оздоровчого впливу для економіки. Такий ефект досягається через активізацію та задіяння ринкових механізмів, які зумовлюють ліквідацію старих підприємств, які задовольняли штучно створений попит; стимулюють технологічне оновлення виробництва, позбавляючи від застарілих форм організації виробничого процесу та менеджменту; посилюють дух конкуренції та активізують економічне життя суспільства, не даючи йому самозаспокоїтися з метою забезпечення безперервного зростання та добробуту.

Отже, у разі створення умов для активізації дії ринкових механізмів (іншими словами – запуску “невидимої руки ринку”), які за визначенням видатного економіста – розробника цілісної системи теоретичних уявлень про закономірності розвитку економіки А. Сміта, не тільки народжують необхідні стимули для господарської діяльності, але й запускають механізм саморегулювання економіки шляхом відновлення порушеної рівноваги за допомогою зміни цін і коливаннями попиту та пропозиції [6], з одного боку, та поміркованих заходів регуляторного впливу зі сторони держави – з іншого, цілком можливо розглядати кризу, яка наразі охопила економіку України, не тільки з негативного боку, але й з позицій нових можливостей: як передумову для розвитку економіки та підґрунтя для зростання економічного потенціалу країни, що, у сукупності, має сприяти забезпеченню виходу нашої держави на гідне місце серед провідних країн світу.

Детальний розгляд пріоритетних напрямів діяльності щодо виходу економіки України із кризового стану, за допомогою яких можлива трансформація наявних загроз у потенційні переваги, стане напрямом подальших наукових пошуків, результати яких будуть оприлюднені у фахових виданнях з економіки та державного управління.

Література:

1. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні : передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : Вид-во НІСД, 2014. – 132 с.
2. Історія економіки та економічної думки : підруч. / [О. Ю. Амосов, В. О. Сивоконь, Н. В. Стативка та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф., засл. діяча науки і техніки України О. Ю. Амосова, к.е.н., доц. В. О. Сивоконя. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. – С. 175–180.
3. Маркс К. Капітал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1960. – Т. 23.
4. Офіційний інтернет-ресурс Міжнародного валютного фонду / Розділ “Аналітичні матеріали”. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs>.
5. Сисмонди С. Новые начала политической мысли / С. Сисмонди // Мировая эконополитическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. – М. : Мысль, 2004. – Т. 1. – С. 524–530.
6. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А.Смит. – М. : Эксмо, 2007. – С. 442–443.
7. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И. Туган-Барановский. – М., 1923 – С. 8-9.

Надійшла до редколегії 20.05.2015 р.